

„Az embernek van egy ilyen kötelességtudata, hogy itt nőttem fel a cigánytelepen.”

Kisebbségi képviselet a kisvárosban

Fehér Katalin

Tanulmányomban kutatási helyszínünk Cigány Nemzetiségi Önkormányzatának (CNÖ) szerepét fogom vizsgálni a szegények és a szegregátumok szempontjából, a szervezet programjain és elnöke személyén keresztül. A szervezet jelentősége mind hosszú múltra visszatekintő állandó szociális és kulturális tevékenysége, mind a kifejtett társadalmi hatása tekintetében különlegesnek mondható.

1. A nemzetiségi önkormányzatok¹ csapdája

Kisvárosunk intézményi példájának vizsgálata előtt fontos látnunk, hogy milyen jelentős eltérések mutatkoznak jelenleg a cigány kisebbségi önkormányzatok jogkörrel ellátott feladatai és valós tevékenységük között, ami gyakran sikertelenségekhez és ellentmondásokhoz vezet.

A kisebbség politikai képviselete a rendszerváltást követően vált önálló üggyé, a magyar országgyűlés 1993-ban fogadta el a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvényt, ezt követő évben megalakulhattak az első kisebbségi önkormányzatok. Ezzel az intézménnyel lehetőség nyílt a sajátos kisebbségi érdekek megfogalmazására és érvényesítésére a közéletben. Az volt a szándék, hogy a romák különbözőségük megtartásával válhassanak egyenlő tagjává a társadalomnak (Kállai, 2005). A rendszerváltást sem az etnikailag járó kisebbségi jogok, sem a szegénységből fakadó elosztáspolitikai jogosultságok létrehozása nem kísérte, így a leszakadók szegénysége kisebbségi üggyé vált (Szalai, 2000). Különösen a roma kisebbség esetén tér el egymástól a valós tevékenység és a kisebbségi törvényben meghatározott képviseleti szerep. Amellett, hogy a cigány politikai vezetők leggyakrabban a többséghez való „felzárkózást” képviselik, természetes módon szeretnének az általuk képviselt közösség elvárásainak is megfelelni, így a törvénybe foglalt kulturális autonómia védelme helyett kénytelenek az amúgy hiányzó szociális lobbiszerepét betölteni (Molnár, 2004). A települési önkormányzatok szociális feladatkörének átvételét sokszor addig tekintik elfogadhatónak, míg az az ő vállukról veszi le a terhet. Gyakran a cigány lakosság „megfegyelmezése” is a kisebbségi önkormányzat feladata közé sorolódik, a rendfenntartó szerep delegálása más hatósági feladatok ellátásával együtt lehetőséget ad a települési önkormányzatnak, hogy a konfliktusok alól mentesüljön, hárítva az ezzel járó felelősséget (Váradi, 2002). A kisebbségi önkormányzatok szociális lobbiként való fellépése azonban a szociális kérdések további etnicizálódásának veszélyét hordozza magában (Molnár, 2004). Tevékenységük pedig azért sem lehet sikeres, mert ehhez sem jogi, sem anyagi kereteik² nem adtak, így tehát sem a kisebbségi választók, sem a képviselők nem lesznek az eredményekkel maradéktalanul elégedettek.

¹ A korábbi Kisebbségi Önkormányzatok nevét hivatalosan 2011. év végén változtatták Nemzetiségi Önkormányzatokká, ám a köznyelvben nem terjedt el ez a kifejezés.

² A korlátozott állami támogatáson túl a kisebbségi önkormányzatok jórészt a települési önkormányzat jóindulatára vannak bízva (Váradi, 2002). A cigány kisebbség esetén a magántőke bevonása sem tud érthető okokból jelentős szerepet betölteni, bizonyos kisebbségi jogait pl. intézményalapítás sem tudják a többi kisebbséghez hasonló mértékben gyakorolni (Szalai, 2000).

A kisebbségi önkormányzatok rendszere tehát nem alkalmas arra, hogy a cigányság tömeges, társadalmi kirekesztettségben, mélyszegénységben élő részének problémáira megoldást találjon (Váradi, 2002). Abban azonban fontos szerepet tud betölteni, hogy a helyi problémákra felhívja a figyelmet, azok kezelését előmozdítsa.

Kisvárosunk Cigány Nemzetiségi Önkormányzata számos itt felsorolt ellentmondást magában hordoz. A CNÖ tevékenysége jelentős mértékben szociális kérdésekre, a szociális körülményeit tekintve a mélyszegénységben élő népesség felzárkóztatására irányul. Azt azonban az általunk vizsgált CNÖ tevékenysége is jól példázza, hogy a cigány lakosság érdekeinek folyamatos képviselése és a várossal együttműködve történő problémakezelés nagyban hozzájárulhat a szegregátumokban élő, rossz szociális helyzetű lakosság problémáinak tematizálásához.

2. A CNÖ szociális és kulturális tevékenysége

A kisebbségi önkormányzat irodája a régi cigánytelep és az akkori cigány iskola épülete mellett található a kisvárosban. Utóbbiból lett kialakítva a Cigány Közösségi Ház, amely most kulturális rendezvényeknek, képzéseknek, találkozókknak ad otthont, illetve a lakosok is kikölcönözhetik magánrendezvények számára. Ezzel szemben áll a CNÖ munkatársainak irodája, ahol nagyszámú ügyfélforgalom bonyolódik, illetve itt történik a szociális transzferek kifizetése is. Végül az itt álló harmadik épületben a ház gondnokának szolgálati lakása található.

A közösségi ház és az iroda is egy korán felismert probléma megoldásaként született: azaz kellett olyan közösségi tér, amihez egyrészt hozzáférhetnek az érintettek, másrészt felügyelet alatt tartható.

„15-16 éve elmondtam, hogy csináljunk valamit, mert probléma lesz. Az itteni önkormányzati vezetés hallgatott rám, és csináltunk valamit tényleg. Megcsináltuk a Cigány Közösségi Házat. Ne az utcában bulizzanak, amikor például csinálnak egy keresztelőt, vagy névadót, vagy valami születésnapot. Most már mi van: főleg most, hogy csendrelelet megvan, hiába jelenti be a rendezvényt, ha a szomszéd kétszer beszél, meg kell szüntetni. Ezért azt gondoltam, jöjjenek le ide, itt ordibálhat, csinálhat bármit. Legfeljebb a J. mondja, hogy szólj már rájuk, hogy vegyék lejjebb, vagy lejön ő, és rájuk szól, ismerik jól, halkabbra veszik. De itt általában nem szokott probléma lenni. Ugyanis ha probléma, baj van, ki vannak tiltva egy-két évre. Ja, ti voltatok itt? Ne is kérjétek, mert nem adjuk ki a területet! Kisebb rendetlenségek voltak, de komoly itt nem volt soha.“ (CNÖ elnök)

A CNÖ egy elnökből és három tagból áll össze. A tagok egyike szociális területen tevékenykedik, egy másik vállalkozóként idénymunkában dolgozik együtt a cigány lakosság egy részével. A hivatalos ügyvitelt 2002-től folyamatosan segíti egy állandó irodai alkalmazott, illetve az elnök felesége is. A CNÖ tevékenységének egy jelentős részét a napi szintű, szociális és adminisztratív problémák teszik ki. Ezen a munkán keresztül rendszeres és jó kapcsolatot tartanak fenn a Polgármesteri Hivatal különböző osztályaival, más közszolgáltató intézményekkel.

„Jók a kapcsolatok a különböző intézményekkel. Tehát azért próbálunk összefogni az oktatási intézményekkel, hogy leküzdjük a hiányzásokat, akkor a rendőrséggel próbálunk megfelelő kapcsolatot, meg minden igazgatási szervvel, minden oktatási intézménnyel, akár óvodával vagy kórházzal, Munkaügyi Központtal,

tehát az, hogy a cigányság érdekében együtt dolgozzunk. [...] Jó a jelzőrendszer, tehát az iskola azért küld nekünk egy-egy listát, a nagyon problémás gyerekekkel, hogy nem járnak iskolába. Akkor mi is megpróbáljuk a családdal fölvenni a kapcsolatot, és rábírni arra, hogy járjon a gyerek. Akkor az óvodát, az óvodai beíratásoknál meggyőzni a szülőket, hogy nagyon fontos az óvodába járás, ott jelzik nekünk, és mi meg akkor megpróbálunk segíteni. Vagy ugyanúgy a Polgármesteri Hivatallal is a kapcsolatot, az rendkívül jó, főleg a Népjóléti Osztállyal,³ mert úgy az ő munkájuk kapcsolódik a mi munkánkhoz szorosán.” (SZ26)

A CNÖ és a szociális ellátórendszer intézményeinek kapcsolatát több forrás is hektikusnak ítélte, minde mellett vannak személyi átfedések, így informálisan is zajlik az információáramlás a különböző intézmények között.

„A családsegítő meg a CKÖ elnöke között elég komoly konfliktusok vannak. Mert a családsegítő a jogszabályhoz ragaszkodik, az elnök meg az élethez szeretne ragaszkodni. És keményen ütközik a kettő egymással.” (SZ22)

Az önkormányzati vezetéssel való jó kapcsolathoz tartozik, hogy a szociális osztály igyekszik a problémás kérdéseket, például a faultalványok kedvezményezettjeinek kiválasztását a CNÖ-re bízni, vagyis átterhelni. Az ilyen döntési munkában a kisebbségi önkormányzat egész testülete részt vesz.

„Javaslatokat tesz mindenki, most mindegyik utcából csak három kapjon, a következőnél meg a többi család, amelyik nem kapott. Próbálunk úgy összehozni dolgokat, hogy ne veszekedjenek. Ha ügyet intéznek, ahhoz be kell menniük, beadják a papírokat, mint mindenki. Lakáskiutalásnál is be kell adni a házigénylést.” (SZ3)

Jellemző ügyek közé tartoznak a közüzemi díjak, közszolgáltatások, szociális ellátások, egészségügyi, adózási, bírósági kérdések, különböző nyomtatványok kitöltésében való segítségnyújtás. Emellett munkalehetőségek szervezésében, lakhatási kérdések tűzoltásszerű megoldásában is részt vesznek. A szolgáltatással nagyon sokan élnek, szinte folyamatos a mozgás az irodánál. A CNÖ 2011-es beszámolója⁴ büszkén említi, hogy egyre több nem cigány ügyfél keresi fel irodájukat. Az ügyintézés jellemzője, hogy az ügyfelek igényeinek megfelelően szolgáltatnak, sokszor közvetlenül, egymás életét, napirendjét ismerve, családi kapcsolatokon keresztül továbbítanak üzeneteket, információkat, dokumentumokat.

„Tehát minden egyes-bajos dolgukat itt intézik. Minden problémájukkal ide jönnek, minden levelezésüket mi bonyolítjuk le, a tanácsokat is eljönnek és kérik, hogy próbálunk segíteni nekik, amiben tudunk. Nagyon túlterhelt: régebben még sokkal többen dolgoztunk itt, mára én vagyok az egyetlen fizetett alkalmazott. A főnököm felesége társadalmi munkában szokott besegíteni, illetve végzi sok esetben az elég komoly feladatokat, meg bírósági tárgyalásokra jár végrehajtási ügyekben. Munkaügyi dolgokban tanácsadást ad. Tehát ő közigazgatási szakember tulajdonképpen.” (SZ26)

Korábban jellemzőek voltak a CNÖ szervezésében a szakmai konferenciák, tapasztalatcserék, ám ezek mára megfelelő forrás hiányában elmaradnak. Kulturális programok szervezésével is foglalkoznak, így például gyereknapot, gyerektábort, évente Cigány Napot tartanak, illetve hagyomány a Szüreti Fesztí-

³ Jelenleg Szociálpolitikai Csoport.

⁴ Beszámoló a Cigány Önkormányzat 2011-ben végzett munkájáról (2012).

vállal párhuzamosan megrendezett Cigány Fesztivál is – mely tekinthető a cigány lakosságnak a másik városi programtól való eltérítésének is.

„Szüreti bál majd most lesz. A cigányoknak szokott adni a polgármester, hogy csak a városba ne jöjjenek bulizni. Hogy főzzenek külön, egy placcon, a Piac téren főznek nekik külön, ingyen, bográcsba. Csak hogy ne menjenek be a városba. Na, most mindegy, most minket is ezzel lealacsonyítanak, mert ezzel egy kalap alá veszik a cigányokat.” (SZ3)

Sokat számít a betérő ügyfeleknek az a személyes ismeretség, bizalom, amellyel itt találkozhatnak. Ennek a bizalomnak a megszerzése sokéves együttműködés eredménye. Emellett a munka, hasonlóan más szociális területen végzett feladathoz, megterheli a benne résztvevőt: mivel a lehetőségeik korlátozottak, napi tapasztalatuk a kudarc.

„Erre csak az a példám, hogy én mikor 2002-ben idejöttem, akkor fél évig csak akkor kérték a segítségemet, ha életbevágóan szükség volt. Benéztek, megkérdezték, hogy az akárki éppen vagy az Elnök úr itt van-e, „Nincs itt”- mondtam. „Nincs, én nem leszek jó?” És kifordult az ajtón és elment. Tehát meg kellett dolgozni azért, hogy egyáltalán a segítséget kérjék. Hogy megszokják, hogy bízzanak bennem. Tehát ez a bizalmatlanság, ez az ő részükről is megvan, főleg azért, mert ugye ami igaz az igaz, azért sok diszkriminatív hatás éri őket. [...] Tehát ez egy nagyon-nagyon nehéz... Meg az ember sokszor belefárad ám abba, hogy küzd, harcol, ő is érdektelenné válik, mert már belefásult. Aki intézi, már a végén már az is belefásul, kiég. Tehát ránk ugyanaz... Hogy minden nap a nyomorral, minden nap a nyomorral találkozunk, minden nap... Tehát sokkal több a kudarc, mint a sikerélmény. Volt nekem is, például nagy sikerélményt okozott az, hogy megmentettem egy családnak a házáat az elárverezéstől. Újra prolongáltattuk az OTP hitelét, azóta is fizeti, és megmaradt a ház. Tehát vannak ilyenek. De ez ritka. Sajnos ez ritka. De hát az is sikerélmény, hogy ha minden nap, vagy minden hónapban behozza, és akkor itt leadjuk az ő állását. Az is egy sikerélmény.” (SZ26)

A CNÖ szociális tevékenységének sokszínűsége, magas esetszámai is mutatják, hogy milyen igény mutatkozik egy olyan szociális szolgáltatás iránt, amely a személyességre és rugalmasságra alapul. Emellett azok a kulturális programok sem merültek feledésbe, amelyek a CNÖ kulturális autonómia megőrzését szolgáló tevékenységét jelentik, és amelyek egyrészt a cigány lakosságnak, másrészt a szervezet szakmai érintettjeinek szóltak.

A folyamatos szociális és kulturális jelenléten túl a kisebbségi önkormányzat három mintaprogram kidolgozásában, megvalósításában vett részt. Ezek közül jelenleg csak a cigány szociális segítő hálózat működik részlegesen, a többi program forrás vagy éppen érdeklődés hiányában háttérbe szorult. A CNÖ elnöke az utcabizalmi és a cigány szociális segítő hálózat koncepciójáért állami elismerésben is részesült.

2.1. Cigány szociális segítő hálózat

A cigány szociális segítő hálózat célja, hogy a cigány családok problémáiban tudjanak segíteni olyan módon, hogy munkatársai jelen vannak az iskolákban, óvodákban, kórházban, rendőrségen, azaz minden olyan intézményben, ahol az emberek megfordulhatnak, a képzett szociális segítőik pedig a cigány lakossághoz közvetlenebbül, személyre szabottabban tudnak szólni. Munkájukkal az intézményeket is segítik a családgondozás, iskolai és óvodai ellátás megszervezésében.

A program 1995-ben indult, és az intézményi segítség dimenziója mellett munkanélküli cigány fiatalok képzéssel egybekötött foglalkoztatására is lehetőséget nyújtott.

„A cigány koordinátor egy önkormányzati feladatvállalás volt, hogy volt itt egy felsőfokú képzés, és ott kerültek ki ilyen gondozók. És akkor ebben az önkormányzat is segíti az iskolákat is azzal, hogy egy ilyen segítő hálózatot épít, és minden iskolában biztosított egy ilyen státuszt. Feladata egyértelműen a cigány szülőkkel való kapcsolattartás. Tehát ott, ahol az osztályfőnök nehezen boldogul, meg látja is, hogy a szülő ellenérzéssel van, nem jön be szívesen, akkor utána megy, értesíti, hogy szülő értekezlet van, az integrációs foglalkozásra nem jár a gyerek, és így tovább. Tehát próbálja a kapcsolatot tartani, hogy élő legyen ez a kapcsolat. Tehát jobban ismerik, általában ismerik a cigány családok ezeket az embereket. Egyértelműen hatékony. Hát, mi most éppen ebben a státuszban egy romológia szakot, főiskolát végzett fiatal kolléganőt alkalmazunk. Itt már nem annyira nagy gondot jelent, tehát odáig eljutottunk, hogy már az nem akkora gond, hogy kapcsolatot tartsunk a szülőkkel, mert azért az most már bejáródott. És akkor így itt a cigány kisebbségi program keretében a népismeret, a szocializáció, ebben segít, úgyhogy ez már egy kicsit magasabb szint akkor.” (SZ10, iskolaigazgató)

A rendszer lényege megalkotója szerint, hogy a segítő a cigányság csalárendszerében beágyazott személy, így könnyebben tudja megkérni az érintetteket a személyes ügyeik rendezésére, mert „melyik hülye cigány az, aki a családján belüli megbízottal ujjat mer húzni?”

A segítőket a feladatra képzéssel készítették fel, így könnyebben tudják a konfliktusokat kezelni.

„De el kell mondanom, hogy a cigány óvodában – de nem így szoktuk mondani, mert József úti óvoda, kizárólag magyar nyelvű oktatás folyik, etnikai hagyományok megőrzése mellett. Van, ahol két nyelven folyik a nevelés-oktatás, náluk csak kizárólag magyarul, és mellette a cigány nyelvű mondókákat, hagyományokat, verseket, meg az ilyeneket őrzik. De ezt mind a CKÖ kérésére. [...] Mert itt vannak az iskolákban is cigány kiségitők, akik ha sok cigány gyerek van egy osztályban, akkor beül és fordít. Mert a képeket nem tudják a fogalomhoz kötni. [...] A cigány származású dajka azért van ott az oviban, hogy ha olyan kisgyerek jön be az oviba, aki nem beszél magyarul, annak segítsen fordítani, de külön magyar nyelvoktatás nincs az óvodában. Az olyanoknál fordul elő, hogy nem beszél a gyerek magyarul, akik nagyon elmaradottak, például a vályogvető cigányok, akik nem is akarnak kilépni abból a körből. De nagyon ritka. Vagy kint laknak a tanyavilágban, ahol nem is találkoznak senkivel, csak magukkal. Ott nem találkoznak más emberekkel, így a gyerekek sem hallanak magyar szót”. (SZ2, óvodavezető)

A programnak 2005-től az akkor alapított módszertani központ volt a fenntartója, a Cigány Nemzetiségi Önkormányzat támogatásával, és a CNÖ döntött, hogy kik kerüljenek a programba. 2011-re ez a tevékenység leépült, mivel nem sikerült a finanszírozást a továbbiakban megoldani. A cigány szociális segítő hálózat megyei szinten is kiépült, országosan pedig több helyen átvették a programot, ám jellemzően – többek között az ellátórendszer támogatása híján – abbamaradtak (Szále, 2009).

Jelenleg két intézményben, egy szakközépiskolában illetve egy speciális iskolában dolgoznak szociális segítőik.

2.2. Rend a cigányok lakta utcákban – az utcabizalmi hálózat

Az utcabizalmi hálózat – akár csak adott településen belül – országosan is sokféle értelmezést kaphat. Lényege azonban mindenképpen egy lokális, informális kapcsolatokra épülő, segítő-kontrolláló közösségi viszony. Az eltéréseket is épp e két jellemző, a kontroll és a segítség közötti hangsúlyok eltolódása okozza, ugyanígy ez alakítja az egész program megközelítésmódját is.

Akad országos példa a település összes utcájára kiterjedően működő hálózatra, mely egy rendkívül demokratikus intézményként írható le. Az önrendelkező közösség egyik alkotóeleme, a közösség „idegrendszerét” jelenti - információkat közvetít a lakosság és a városvezetés között, segít a várospolitikai valódi igényekhez történő alakításában, illetve a felbukkanó általános problémák megoldására a helyi erők is mindenhol segítségül sietnek.⁵ Más helyen ugyanezt a kezdeményezést úgy értelmezik, mint a közrend fenntartásának, „problémás elemek” kiszűrésének a programját, amely a szegényebb területek, emberek rendszabályozását tekinti elsődleges feladatának.⁶

A kisvárosban a CNÖ kezdeményezésében indult el az utcabizalmi hálózat, a CNÖ elnöke minden cigányok lakta utcában (7-9 helyszínen) egy, a helyiek által választott megbízottat alkalmazott, aki felelős volt az utca rendben tartásáért, a különböző intézményekkel való kapcsolattartásért. Az utcabizalmi tehát ügyel a rendre, az utca tisztaságára, megszervezi a szemétszállítást, a csatorna közös szippantását, iskolába küldi a hiányzókat, segít megtalálni a keresett személyeket a mentőknek, a rendőröknek vagy a mezőőröknek. Hozzáállástól és kedvtől függően a CNÖ szociális és közösségi tevékenységében is részt vehet a helyi lakosok érdekében.

Az utcabizalmi személyének kiválasztásában fontos szempont, hogy büntetlen előéletű, mindenki által elfogadott személy legyen, aki kvalitásaiban a hajdani vajda szerepét tudja betölteni. Az utcabizalmi tevékenységéért alacsony összegű fizetést, illetve egy telefont kapott. A CNÖ elnöke – R. úr - hangsúlyozta, hogy ha valaki tekintélyt akar szerezni, akkor fontos, hogy ne legyen segélyezett, legyen erkölcsije, tiszta legyen a háza, járjanak a gyerekei iskolába és ne igyon – hiszen ha a saját magának, családjának nem tud parancsolni, akkor hogyan tudna másoknak. Néhány utcabizalmi le is kellett váltani időről-időre. A helyi konfliktusok kezelése alapvetően az utcabizalmi feladata volt, de sokszor az elnök maga is megjelent az események helyszínén. Minden utcabizalmi a saját utcájáért felelős, hiszen máshol nem is rendelkezik megfelelő tekintéllyel. Ennek tükrében fontos látnunk, hogy R. bármelyik területen megjelenhetett, mert mindenhol elfogadott volt.

„Nem kellett képzettség vagy végzettség. Nevezett utcákban, azokon a területeken legyen egy ember, akire hallgatnak, van valami tekintélye. Kicsit olyan, mint régebben a cigánytelepen a vajda. Ez azért hasonlít, mert ők választották – nem én mondtam, hogy ki legyen, hanem összehívtuk az utcákat, mondjátok meg, kire hallgattok. Válasszátok meg. Szavazással dőlt el. Nemmel szavaz – akkor javasoljon. Ha nem, akkor tartózkodás. Ez abszolút demokratikus volt.” (CNÖ elnök)

⁵ Pázmándi példa: http://www.vedegylet.hu/index.php?page=news&news_id=1469, illetve <http://klimabarat.hu/node/431>. (letöltés ideje: 2013. 05. 30)

⁶ Megjelenés a Jobbik Dunaújvárosi Alapszervezetének 2013-as választási programjában http://jobbik.hu/sites/default/files/cikkcsatolmany/valasztasi_program_vegleges_13-02-24.pdf, illetve javaslat Ceglédet illetően: <http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=580367>. (letöltés ideje: 2013. 05. 30)

Az utcabizalmikat alapvetően az önkormányzat koordinálta, havonta rendszeresen találkoztak a szociális bizottság tagjaival. Ha valamelyik területen gond volt, valami nem működött, akkor akár heti rendszerességgel is összejöttek az érintettek. Emellett az eseményekről a CNÖ elnökének is rendszeresen beszámoltak.

„Én nagyon sajnálom a mai napig, hogy nem működik ez a hálózat. Mert addig ezeknek az embereknek az életkörülményein is javított, másrészt meg havi rendszerességgel találkoztak ezek az emberek velem, vagy az aktuális osztályvezetővel. Az aktuális változást megbeszéltük. Támogatásokkal tisztában voltak ezek az emberek, errefelé terelgették a jónépet, ami a megélhetést segítette. Elosztásban tudtak közreműködni, tudták ki az, aki sumákol. Mert nehogy már olyan ember álljon sorba faulaványért, akinek gáztüzelése van. Vagy tudták, hogy kinél van kikapcsolva a gáz. A másik a kapcsolattartás: ha azt mondtam, hogy XY-t kerítse elő, akkor, ha nem a közelben dolgozott, akkor 2 órán belül megtalálta. Ennek több előnye is volt: ha nem mozdította a füle botját sem, mert buta, lusta, valami baja volt, akkor ők szót értettek velük. Mindenféle tekintetben segíteni lehetett ezeknek az embereknek. De ezek az idők elmúltak, nincs pénz. Nem tudom, hogy ez a pénztelenség még meddig lesz így, de ha így marad, ezeknek az embereknek sokkal rosszabb lesz. Azok a cigány segítők, akik ebben közreműködtek, elfáradnak, beállnak a többi közé és azzal lesz elfoglalva, hogy neki jobb legyen.” (szociális osztály vezetője)

Az utcabizalmik bűnüldözési feladata a rendőrség segítségével túl is terjedt, bizonyos bűncselekményeket önállóan is jelenteniük kellett. Itt nehezen húzható meg az a vonal aközött, ami még elnézhető, és ami már nem – ez csak szubjektív ítéleteken múlhat.

„Nem tyúklopás vagy három paradicsom, hanem ha olyan dologra készültek, akkor szóltak. Az aprókról nem, nem azért voltak, ezzel magát veszélyeztette volna. Az a rendőségnek a dolga. Előre elmondtam a lakosoknak, hogy azt is kérem az utcabizalmitól, hogy aki rosszat csinál, az neki kell, hogy segítsen. Ott el lett mondva [...] Fa kivágását, természetkárosítást és erőszakos bűncselekményt kötelező volt jelenteni. Ezért nem haragudtak rájuk – mondtam, hogy akárhonnán, de megtudom. Vannak olyan dolgok, amiket nem tűrünk el. Mert ez által a helyi cigányság megítélése ne legyen a nógrádi, szabolcsi, borsodi vagy éppen a somogyi vagy a Baranya megyei.” (CNÖ elnök)

A források elapadásával azonban sok utcabizalmi nem vállalta az olykor konfliktusos feladatot. A CNÖ 2011-es beszámolójában már a szinte teljesen leépült utcabizalmi hálózatról esik szó. R. így vélekedik az utcabizalmi rendszerének jelentőségéről: *„Nagyon kevés emberrel, nagyon kevés támogatással, nagyon nagy segítséget kapott a város.”*

Az utcabizalmi feladata, intézménye sokféleképpen értelmezhető, amely elsősorban magának az utcabizalminak a személyétől függ. Egyrészt kapcsolatot létesít a cigány utcák lakossága és a különböző intézmények között kölcsönös segítségnyújtás keretében, másrészt tisztaságot, rendet tart, ebben az értelemben az utca gondnokává válik, figyel a rendszeres iskolába járásra, végül pedig a rendvédelemben is beszáll. Megtalálható benne a vajdarendszer egy új lakhatási szerkezetéhez igazodó módosulása is: az egy tömbben lakó cigány lakosságot egy mindenki által elfogadott, köztisztviselőben álló személy igazgatja, képviseli a nem cigány lakosság felé. Maguk az utcabizalmik is egy vezető, mégpedig jelen esetben a CNÖ elnök vezetése alatt állnak, neki számolnak be tevékenységükről.

A rendszer azonban magában rejt egyfajta törvényen kívüliséget: olyan alrendszerek képződnek a társadalomban, melyek nem illeszkednek a jogrendbe: a bűnmegelőzés eszközeként nem nevesített és nem szabályozott a szerepe, szubjektíven meghúzott határokon belül mozog, sok bizalmas, személyes információt áramoltat szabályozatlanul. Emellett egy ilyen szerveződés lehetőséget teremt a városi hivataloknak törvényi kötelességeik elmulasztására, azáltal, hogy nem kívánatos feladataikat (pl. bizonyos kiváltságok, tűzifautalvány, közmunka kiosztása) ki tudják szervezni. Ezzel együtt az állampolgárok egy nem teljesen átlátható, bizalmi kapcsolatokra épülő rendszerben találják magukat – ami rugalmassága, közvetlensége szempontjából előnyös lehet, ám az itt esetlegesen érdemtelennek minősített, hátrányosan megkülönböztetett személyek teljesen ellehetetlenülnek.

Álljon itt egy részlet egy volt utcabizalmival készített interjúból arról, hogy ő hogy látta a feladatait, és miért tartotta az intézményt fontosnak:

„Én is voltam utcabizalmi, két éven keresztül két utcának is: Templom térnek, meg a Marosi útnak. Volt, amikor az összes utcabizalmi én felügyeltem. Az utcabizalmi szerep az, hogy a gyerekek – főleg itt iskolakezdésnél nagyon oda kell erre figyelni, hogy tiszták legyenek, hogy az utcák tiszták legyenek. Takarítás. Én minden hétvégén takarítottam velük. Elkértem a gépeket. És hát ilyenkor a tűzoltókkal, a rendőrséggel, a háziorvossal, mindegyikkel a kapcsolat meg kell, hogy legyen. Gyerekorvossal. Mindegyikkel. Mert, ha valami baj volt a gyerekekkel vagy a szülővel, akkor egyből hívták az utcabizalmi, aki meg tudta, hogy melyik családról van szó. Mert ha az utcabizalmi azt mondja, hogy 'na, fiam, én itt vagyok reggel 7-re és addigra fölhúzod a cipődet és méész az iskolába...'. Ha lopás van, akkor is az utcabizalmihoz szólnak. A rendőr oda megy az utcabizalmihoz. Ha az tudja, hogy ki volt, akkor elmondja a rendőrnek. De ilyenkor úgy is megy az egymásra mutogatás. [És hogyan viszonyulnak a lakók az utcabizalmihoz?] Nem mennek neki, vagy ütik meg. Mert jobban tekintik, mint bárkit, mint a rendőrt. A rendőr is nagyobb balhé esetén az utcabizalmival megy. Meg mikor volt az a gyújtogatás a Porosban, felgyújtották hátul a rétet. Akkor is mindenki mást mondott. Az utcabizalmi segített nekik mindenben. Az utcabizalmi minden hónapban elmegy az R.hez és minden családról beszámol. Na, ez a család, nekik sok hiányzást jeleznek az iskolából, és a kisebbséginek is. És, ha van valami, mondjuk faosztás vagy ilyesmi, akkor az a család kapja, akinek a gyereke mondjuk nem hiányzik az iskolából. Ezekre azért odafigyelünk. Az utcabizalmi a jövedelmeket is ismeri. Mindent. Tudjuk, hogy melyik család iszik, melyik nem úgy foglalkozik a gyerekével és akkor ezeket jelentjük a kisebbségi önkormányzatnak. És javaslatokat is teszünk, hogy ki ne kapjon támogatást, mert az például elissza [...] Az utcabizalmi működik még, de látom a kapcsolatokat, egyesek nem is foglalkoznak már vele. Régebben kaptak 10.000 Ft-ot az utcabizalmik, de most már a polgármester úr a költségvetésbe nem tette bele, és most már anélkül van egy pár éve. És azért van mit kockáztatni, tényleg ki kell állni. És ki is álltak azért a szaros 10 ezerért. És volt és most már nem. És így is állnak hozzá: lopott, akkor lopott, nem az én dolgom. Jobban odafigyeltek, mert úgy érezték, hogy ezért kapnak valamit. És nem nagy összeg volt, de ellátták a munkájukat. [...] Az R. tényleg azokat vette ki, akik azért azoktól a cigányoktól jobban élt, meg normálisabb is volt. És R.-t is ismertem, úgy volt is, hogy közösen döntöttük el, hogy ki legyen, akire tényleg hallgatnak. [...] De olyanokat, akik komolyan is veszik a munkájukat és nem még őket verik meg. Nem elég kinevezni valakit. Ha nincs bizalom, hiába jelölnek engem ki A Templom téren 500 cigány lakos van, és az összeset tudtam irányítani. Én nem parancsoltam csak kértem, de vannak olyanok, akik parancsolgatnak. Én összeszedtem a gyerekeket. Én a gyerekekkel dolgoztam. Én a gyerekekkel szedtem össze az utcán a szemetet és akkor a szülő is hozzászokik. De olyan aranyosak voltak. Mondtam is a R.-nek, hogy valami csokit vagy üdítőt adjunk majd nekik. És olyan szépen dolgoztak, öröm volt velük. És ezért mondom, hogy nem mindegy, hogy

hogyan beszélünk a másikkal. Mert volt olyanra is eset, hogy megverték az utcabizalmit. Nagy volt a szája, a végén meg szétverték a fejét. Meg a rendőrség felé se lehet visszaélni azzal, hogy ő utcabizalmi. És nem lehet akármit csinálnia, mert a törvények rá is ugyan úgy vonatkoznak.” (SZ3)

2.3. Rendőrségi párbeszéd és bűnmegelőzés

Egy rendőrségi bántalmazási ügy kapcsán került sor az első beszélgetésre a CNÖ képviselője és a helyi rendőrkapitány között, melynek a vége egy 1992-es írásos megállapodás lett a rendőrségi referensi pozícióról. A referens kapcsolatot tart a cigányság és a rendőrség között, a párbeszéd célja a hatékonyabb munka mellett a kölcsönös előítéletek és konfliktusok csökkentése.

„A '90-es évek elején, ismerve a cigányok és rendőrök kapcsolatát, azt mondtam, hogy ülünk le a rendőrséggel. Állományi gyűlésre elmentünk, mindenki megismert minket. Kérték, hogy tartsunk előadást, meg családoknak is. Családrendszerekre van leosztva a cigányság, fontos, hogy belülről ismerjék meg a cigányságot, tudni kell, hogy melyik családrendszer, sőt, kivel hogy érdemes beszélni, magasabb hangon vagy alacsonyabb hangon, netán azt mondani neki, hogy uram, mert erre kapja fel a fejét.” (CNÖ elnök)

1996-ban került sor az első országos találkozóra, melyen az Országos Cigány Önkormányzat vezetői vettek részt, illetve a megyei rendőrkapitányok. 2002-re megyei szintű kapcsolatrendszer is kiépült, és R. lett az országos cigány referensi szolgálat főreferense (Szále, 2009). R. az Országos Bűnmegelőzési Bizottságban is dolgozott 5 évig.

2006-os beszámolójában a CNÖ kiemeli, hogy különösen jó a kapcsolatrendszerük a rendőri szervekkel, pártfogó felügyelettel. Igyeksenek a büntetés-végrehajtási intézetekből szabaduló cigány emberek társadalomba illeszkedését elősegíteni, illetve bűnmegelőzési munkát folytatni – ennek egyik eleme az utcabizalmi hálózat.

Mostanra a rendőrséggel való kapcsolat legyengült, hamarabb érkeznek a lakosságtól a jelzések, mint a hivatalos szervektől. Az országos találkozókat 4 éve már nem tartják meg, míg korábban a megállapodás szerint a CNÖ által kijelölt személy tartotta a helyi önkormányzattal a kapcsolatot – akik általában a CNÖ elnökei voltak –, most civileket jelöltek ki erre a posztra.

2.4. A kisebbségi képviselet eredményei a kisvárosban

A szociális segítő hálózat és az utcabizalmi intézményei országosan terjesztett mintaprogramok lettek, melyek hatása helyi szinten érezhető volt. Ezek létrehozásán túl a kisebbségi önkormányzat vezetője és munkatársa is kiemelik, hogy a CNÖ sokat tett az iskoláztatásért: 1995-ben nem volt érettségivel rendelkező cigány ember a városban, 2006-ban 10 fő tanult valamilyen felsőoktatási intézményben, közülük 4 szerzett abban az évben diplomát. A korábban szakmunkás bizonyítványt szerzők száma megnégyszereződött, általánosságban pedig csökkentek az iskolai hiányzások.

Az ismerttetett programokon látszik, hogy a CNÖ milyen sok irányból közelíti a cigány lakosságot: szól azokhoz is, akik integrált körülmények között élnek, illetve hangsúlyt helyez a telepszerű utcák fejlesztésére is. Egyszerre igyekeznek az oktatás, szociális szolgáltatások, rendezett életmód felé terelni a lakosságot.

A CNÖ 2011-es beszámolójából is kiderül, hogy egyre nagyobb nyomás nehezedik a szervezetre, hiszen egyrészt növekvő számú cigány lakosságot kell ellátnia, akiknek jelentős részét érinti a munkanélküliség, a megélhetési lehetőségek szűkülése.

Az adminisztratív terhek folyamatos növekedése mellett a szervezet anyagi támogatásai csökkennek. Mára sem az utcabizalmi hálózat, sem a cigány rendőrségi referensi pozíció nem működik, a szociális segítő hálózat pedig csak részlegesen – hiányuk a CNÖ munkatársa szerint határozottan érezhető.

A megkérdezettek és a CNÖ-sök egyaránt a kisebbségi önkormányzat eredményének tekintik, hogy a nagyszámú, mélyszegénységben élő cigány lakó helyzete nem eredményezett elmérgesedett viszonyokat a településen. A segítő programok melletti, tekintélyre alapuló, kontrollt is alkalmazó tevékenységben ki-mondottan azzal a céllal igyekszik megregulázni a rossz útra térőket, hogy ne hozzanak szégyent az egész helyi cigányságra, ne növeljék a helyi lakosság cigányellenességét. Természetesen ebben a rendszerben kulcsfontosságú a vezető személye, hiszen egyrészt ő alakította ki a komplex rendszert, másrészt tekintélyként maga is napi szinten részt vesz az ügyek, konfliktusok rendezésében.

„Kapcsolatot tud létesíteni a különböző családokkal. De ez nagyon sok munka. Ez egy állandó szolgálat. Tehát nem is munka, ez egy szolgálat. Ami éjjel-nappal, hétfőn, vasárnap, karácsonykor, tehát ez mindig szól. Igen, ezt úgy lehet mondani, hogy ez az ő személyes érdeme. És a városnak ez a szerencséje, mert azért 10 százalék cigány lakosság a többséghez képest, az nagyon magas szám. Tehát azért nagyon sok konfliktusforrást eredményezhetne. De szerintem itt elég jól kezeli a főnök ezt a konfliktusokat. Tehát hogy nem alakul ki nagyobb probléma.” (a CNÖ munkatársa)

3. Karakteres vezető a kisebbségi képviselő élén

Ahhoz, hogy megértsük, mik ösztönözték a kisebbség vezetőjét az előbbieken vázolt rendszer kialakítására, amelynek tevékenysége mind szociális, mind kisebbségi ügyekben rányomta a bélyegét a városra, valamint a cigány lakosság helyzetére is, érdemes jobban megismerni az életét. Így a segítő, közösségi és kontrolláló mintázatokat is megfigyelhetjük.

3.1. Szakmunkás a telepről

R. 1953-ban született a kisvárosban, és az akkori cigánytelepen nevelkedett tíz testvérével együtt. A közösségi vezető szerepét már kisgyerekkorában megfigyelhette, hiszen nagyapja és apja is fontos szerepet töltek be a cigánytelep életében.

Nagyapja vajda volt, aki a telepen élőket képviselte, ezáltal a legtekintélyesebb embernek is számított az itteniek között. Amellett, hogy a cigányság körében általános tiszteletnek örvendett, kapcsolatban állt a többségi társadalommal is. 1959-es halálával megszűnt a vajdarendszer, utána fia, R. édesapja bírósági lett. Ez a pozíció a szabadon választott vajdával ellenben egy rendőrség által kijelölt szerep volt. Feladata a kapcsolattartásra korlátozódott: a rendőrség, vagy bárki más a városból hozzá fordult, rajta keresztül szervezhetett például munkavállalókat. Egy tyúklopási ügyben faggatták a rendőrök, amikor kiállt azért, hogy az ő feladata nem a bűnügyek megoldása, hanem a cigányság képviselése. A rendőrök ezért durván megverték, és ezt követően le is mondott a bíróságról. Az édesapja szakmáját tekintve vasutas volt, a 8 általánost esti iskolában végezte el, ami kiemelkedő karriernek számított a telep akkori lakossága körében, akik között mindössze testvérével ketten tudtak írni-olvasni.

R. a teleppel szomszédos „cigányiskolában” kezdett el tanulni, ami a ’60-as évek legelején épült. Ide két évig kellett a telepi gyerekeknek járniuk, és ha bukás nélkül teljesítették, akkor járhattak a „magyar iskolába”. 1960-as évfolyamból 5. osztályra egyedül maradt, aki nem bukott vagy nem volt túlkoros. Később is jobb tanulónak számított, de meg kellett tanulnia, hogy neki sokkal többet kell teljesítenie azért, hogy elismerjék. Fiatal korában aktívan bokszt, később futballbíró lett. Az általános iskolát követően lakatos, majd hegesztő szakmát szerzett, a Fémmunkás Vállalatnál dolgozott eközben, nemzetközi szinten is elismert hegesztő lett. Amikor a Fémmunkásból Ikarus lett, akkor hagyta ott a vállalatot (Szále 2009).

3.2. Munka a kísérleti családsegítőben

R. 1987-ben csatlakozott a frissen alakult Családsegítőhöz, melyet a szociális szakmában újnak számító, ám elkötelezett emberek alapítottak. Eleinte azzal a céllal hívták, hogy legyen egy cigány férfi, aki „tud bánni a fajtájával”, és erre a szerepre R. ragyogóan megfelelt. A felvételére így emlékszik a családsegítő akkori vezetője:

„R.-t a tanácselnök javasolta, mert mondtam neki, hogy kell legalább egy fél-cigány. Hogyha valaki a háttamba teszi a kést, akkor valaki kiveszi. Nagyon nagyot tévedtem ezzel kapcsolatban, most belátom, engem nagyon szeretnek a cigányok. Ha bajban lennék és nem volna mit enni, egy tányér levest mindenhol kapnék, biztos lehetsz benne. [...] A tanácselnök onnan ismerte az R.-t, hogy focizott. Az R. akkor a Fémmunkásban dolgozott, valami szakmunkás volt, nagyon értelmes gyerek. [...] Ugyanaz volt a feladata, mint az én feladatom. De az R. még szigorúbb volt a cigányokhoz, mint én, hú, nagyon. Hát az R., az nagyon jó szakember, én nagyon jónak tartom, amikor még nem tanult, akkor is. Abszolút tehetséges. Mentálhigiénés beszélgetést öröm volt vele csinálni, nagyon jó érzékkel csinálta.” (SZ16)

R., akárcsak a többi családsegítő, a mindennapi tapasztalatok alapján folytatott munka alatt továbbképezte magát. Családsegítői tevékenysége mellett végezte el az ELTE Bárczy Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskola szociális munkás szakát.

„Lakásügyek volt a másik tipikus probléma a családsegítő indulásakor, ebben R. komám volt. Sok önkormányzati lakás volt akkor [...] ’90-es évek elején, cigány családokkal kapcsolatban: oda egy határozott ember kellett, általában férfi, a nőket nem is nagyon fogadták el.” (SZ11)

R. tehát szociális affinitását a családsegítőben végzett munka keretében kezdte kibontakoztatni, ahol ennek megfelelő képzettséget is szerzett. Az itt végzett munka éve alatt alapította meg a helyi CNÖ-t is.

3.3. Hatás a lakásügyekre

R. neve összefonódik a lakásügyekkel, amelyeket mint családsegítő és mint a kisebbség képviselője is éveken keresztül képviselt. A tanácselnök, majd a polgármester utasítására a hivatal rendre kikérte a véleményét egy-egy család lakáshoz juttatásával kapcsolatban. Bár nem az ő szava volt minden esetben a döntő, mégis sokat jelentett.

“Javaslataimnál mindig figyelembe vettem ezt, hogy ha olyan családról van szó, hogy önkormányzati lakást kinek ad a város, a polgármester mindig megmondta az aktuális osztályvezetőnek, hogy ilyen családoknál, nem csak cigányoknál, bizonyos esetekben kérje ki a véleményemet. Ismertem a családokat, főleg a mély-

szegénységben élő embereket. Nagyon örültem neki, és természetesen nem mindig adtam az áldásomat. Fel kellett vállalnom ezt is. [...] Nem voltam senkinek a főnöke, csak nem akartam a magyar-cigány ellentétet növelni. Azt néztem, hogy melyik család érte el azt a szintet, hogy együtt élhet itt, vagy ott. Cigánytelepen nőttek fel, a cigányokat gyerekkorom óta ismertem, minden családrendszer ismertem, hogy melyik mire képes, melyik esetében lesznek egy hét múlva harmincan a lakásban, nekem ezt át kellett látnom. [...] Nem tehettem meg, hogy azt javasolom, aki hú, de nagy szarban van, neki nagyon kell a lakás, de ha bemegy oda, akkor ugyanúgy fog élni. Mindaddig, amíg ugyan az az életforma van, változás nem volt meg, addig én nem javasoltam. Ha már lehetett javasolni a tízből, akkor annak, akinek rendszeren jár a gyereke iskolába, netán ha van munkahely, meg tiszták. Emiatt nem voltak konfliktusok, de nem a nyilvánosság előtt volt ez. De volt olyan is, hogy kimentem fél évvel előtte: mondjátok meg, hogy kinek adjam? Neked? A gyereked nem jár iskolába. Hogy képzelted ezt? És te jössz ezzel, ha adjak neked lakást?” (CNÖ elnök)

A lakásba jutók kiválasztásának szempontja, hogy a család leendő lakóhelyén be tudjon illeszkedni, ennek megítéléséhez R. személyes ismeretségeit használta. Ezt a döntési módszert alapvetően a cigányság konfliktusmentes beilleszkedésének és az előítéletek megelőzésének érdekében használja, ám nagyon szubjektív. Természetesen a kiválasztás ilyen módja konfliktusokat is szült:

„Ilyen problémák voltak. R. nem volt mindig objektív és nem volt mindig a helyzet magaslatán. [...] Hát a fajtáján belül voltak [konfliktusok]. Voltak, amikor nekem panaszkodtak, és én mindig elhárítottam, mondtam, hogy nincs rá ismeretem és ezt R.-el kell megbeszélni őszintén, szembenézve, ennek az a módja. Én ezt ennyiből megoldottam.” (SZ16)

Ez a rendszer jelenleg is így működik, bár a CNÖ vezetőjének véleményét a polgármester már nem kéri ki minden cigányságot érintő projektben vagy ügyben, ám a szociális osztállyal megmaradt a jó kapcsolat.

A kisebbségi vezető lakásügyekben való megjelenése jó példát szolgáltat arra, hogy a szociális szakemberi és a közösségileg beágyazott vezetői szerepek együttállása hogyan hoztak létre egy személyes viszonyokra támaszkodó kisvárosi informális alrendszert.

3.4. „Magyarországi cigányság átka, hogy mindenki azt mondja, minden rendben” – kisebbségi politikusi karrier

R. így számol be a kisebbségi önkormányzat kezdeti munkájáról, viszonyulásáról a városi önkormányzathoz, illetve arról, hogy milyen szellemben indította el a CNÖ-t:

„’89-ben megalapítottuk a helyi érdekképviseleti szervezetet, ami utána megyei lett. ’90-től képviselő voltam, okafogyottá vált, hogy civil szervezet képviseljen, nem volt rá szükség, mert a városvezetőkkel, az önkormányzattal rendkívüli módon egyetértettem. És ami énrám nagy terhet rótt, a város hallgatott rám, a javaslataimat elfogadta. Engem ez kötelezett, hogy nem vitatkoztak rajta, azt mondták, mivel én magam megéltem ezt a dolgot, és nyilvánvaló, hogy nekem kellett hozzá a legjobban érteni. És nem minden áron védtem meg a fajtámat - mert abban az esetben, ha rosszat csinált valaki, akkor nem álltam oda mellé, azért, mert cigány valaki, nem támogatom. Én amikor futballbíró voltam, ugyanilyen voltam. Nem minden áron kell megvédeni a mundér becsületét. Meg kell védeni, de van egy határ, amikor már nem lehet. És éppen ezért, az önkormányzatnak a többsége, akivel mondhatni együtt nőttek fel, de ismertük egymást, én a sportból, meg egyéb ilyen közéleti vagy más tevékenységből, a szakmámból, így szerencsés helyzetben voltam, mert

ismerték az édesapámat, engem meg természetesen ismert a város, hiszen én is ugyanolyan vagyok, város-tartozék vagyok lassan, és akkor is ugyanolyan voltam. Tehát azok a városvezetőkkel szinte gyerekkorom óta ismertük egymást. És akkor, amikor megbíznak az emberben, vagy egy véleményre hallgatnak, és nem azt mondják, hogy ilyen vagy olyan származású, vagy ilyen, vagy olyan pártállású vagyok, nem mondtak ilyet. Hanem azt mondták, hogy jól van, akkor ez biztos, hogy jó. [...] Ez ugyan az, amit – a pénzügyekhez, gazdasághoz én nem értek, én arra voltam hivatott, hogy a döntés meghozatala előtt egy bizonyos támogatást a költségvetésnél, nyilván egy olyan szakemberre hallgattam, aki értett hozzá. Ők gyakorlatilag ezt vizsgozták, és olyan természetes volt, hogy ebben az ügyben nem 100%-ig az én szavam döntött, a szakmával együtt az én állásfoglalásomat vették legjobban figyelembe. Nem is emlékszem olyanra, hogy azt mondták volna, hogy nem, ezt nem lehet megcsinálni, az R. félrebeszél, vagy nem ért hozzá, vagy mittudomén. Hanem tudták azt, hogy ha azt kérem, hogy cigányügyben így döntsünk, akkor nekem oda kellett teljes mellszélességgel állni. És engem egyben kötelezett is ez a dolog, hogy a város javát ezzel hogan...” (CNÖ elnök)

A cigányság képviselőjeként a társadalmi szakadékok csökkentése érdekében fontosnak tartja a helyi hiteles személyek kiemelésén keresztüli fejlődést – mely elv mind a szociális segítő, mind az utcabizalmi intézmény alapját képezi.

“Jobban meg kéne mutatni a képet, ahogy a cigányság él. Hazudunk, nagyon sokat hazudunk, hogy minden rendben van minden településen. Ugyanakkor másik oldalon vannak a problémák. Mert ha azokat az embereket bízuk meg a mikrokörnyezetében, akire ő hallgat, hogy jár-e a gyerek iskolába, hogy rendet tartson maga körül, meg mittudomén, akkor nem kellett volna sok százmillió forint a szeméttelpek felszámolására [...] Ezeknek az embercsoportoknak bizony ott kell lenni az életében, és bizony figyelmeztetni kell, hogy ez egészségtelen életmód, ez nem igazán vezet jóra. Kik lehetnek a környezetükre hatással, azokat az embereket kell kiválasztani, azokat kell tanítani, nem az, hogy főntről megmondják neki, hogy ne én legyek a kapcsolat-tartó, mert én nem vagyok ennek a szervezetnek tagja, hanem amaz legyen. Most ez történik az országban, és ez visszaveti az egész cigány ügyet, még az ittenit is.” (CNÖ elnök)

R. jelentős politikai pályát futott be a kisebbségi politikán kívül is, 1990 és 2006 között a települési önkormányzat képviselője, a '90-es évek elején pedig megyei képviselő volt (Szále, 2009). 2005-ben létrejött a módszertani központ, mely többek között a szociális segítőket foglalkoztatta és a CNÖ-vel együtt működött. Jó kapcsolatainak, elismert szakmai munkájának köszönhetően könnyebb volt kisebbségi képviselőként is érvényesülnie.

4. Egy modern vajda – „Minden cigány asszony szoknyáján ültem én, ezért ismernek a családokban elég sokan”

R. nem tekinthető tipikus kisebbségi önkormányzati képviselőnek. Nagyon régóta fontos szerepe van szociális és kisebbségi ügyekben a városban, tevékenységét egyfajta elhivatottsággal végzi. A cigányság jelentős részének körében köztiszteltben áll, minden rokonsági rendszerben elfogadott, maga is a cigánytelepen nőtt fel, sokakkal személyes kapcsolatban áll.

Igyekszik következetes elveket érvényesíteni tevékenységében, például nem támogatja a fiatalokként házasodókat, régóta hangsúlyozza a tanulás fontosságát. A súlyos méretekből működött uzsora felszámolását is többen hozzá kötik – elsősorban személyes ráhatással készítette meghátrálásra a pénz kölcsönzőit.

A kísérleti családsegítő fontos résztvevője volt, ennek révén már „letett valamit az asztalra” azokban a szociális kérdésekben, amik a lakosságot foglalkoztatják. Jó kapcsolatot ápol a városvezetéssel és települési képviselő is volt. Maga R. is nagy jelentőséget tulajdonít saját beágyazottságából fakadó ismereteinek, ami a cigány lakosságot személyi, családok közötti viszonyrendszer szintjén érinti.

“Másik az, hogy kire hallgatnának? Szerintem én olyan vagyok a városban, mit a fehér holló, vagy Semmelweis Ignác. Nem lehet mindenki Semmelweis Ignác. Én egy szerencsés helyzetben voltam, valószínűleg az édesapám miatt. Merthogy itt laktam a cigánytelepen, és együtt nőttem fel a cigányteleppel. Talán minden álszerűség nélkül állíthatom, hogy nem használtam ki az embereknek a tudatlanságát, ami nagyon lényeges. Ha történik valami a cigányságon belül, nagyon hülye példát mondok, egy veszekedés, vagy vita – az átlag cigány vezetők 90%-a kinek fog igazat adni? Hát a hozzá közelebb állónak, vagy a rokonának. A városban nincs olyan cigány, aki azt mondja, hogy unokaöcsémel, öcsémel, vagy bátyámmal, vagy nagynénémel összeveszett, és én igazat adtam a nagynénémnek, holott nincs igaza. Ha ezt elmondják, én bárhol leborulok. [...] Nyilvánvalóan az ember a családját megvédi, de akkor hol marad a tekintélye – hát elveszítem abban a pillanatban. [...] Tudtam, hogy mikor mit lehet mondani. Mert azzal megsérteném egyébként a cigány életmód szerint – mert egy idegen ne mondja neki. Mert a húgomnak mondhatom, söpörj már fel, a franc essen beléd, de aki nem rokonom, annak nem mondhattam, mindaddig, amíg nem éreztem, hogy mondhatom. Mert ha bizalmas hozzám, akkor én is bizalmasan tudok vele beszélni. Ezeket a dolgokat úgy kell előadni... [...] Mindig minden mértékre, lépésre oda kell figyelni, különben elmegy a hajóm, és a kutya sem fog rám hallgatni.” (CKÖ elnök)

Azt vizsgálva, hogy ki tudna egy hasonló közösségi vezetői szerepet betölteni a jövőben, egyelőre nem akad jelölt. Nincs olyan személy, aki mindegyik csalárendszerben elfogadható volna. Egy, a kisebbségi önkormányzatban résztvevő vállalkozót például eleve kizár, hogy cigány idény- vagy alkalmi munkásokkal is dolgozik, így sosem lehet elég igazságos abban, hogy kit vesz fel dolgozni. R.-ben is megfogalmazódott a gondolat: *„Vannak fiatalok, akiket 8-10 éve szerettem volna utánpótlásnak, amikor mondtam, nem vállalták, azt hitték, ezzel fizetés is jár.”*

R. a családsegítő, de az összes intézmény szerepét is látja az előítéletek kezelésében, azaz az ő felelősségük is, hogy milyen körülmények között élnek a cigány családok, és ezáltal milyen kép alakul ki róluk a lakosság körében: *„ha oda kell állni keményen, akkor oda kell állni.”* Ez a gondolat vezeti az utcabizalmi hálózat létrehozását is, és ezt az elvet alkalmazza sok területen a paternalista felügyeletet lehetővé tevő, évek alatt kiépített tekintélye, információs rendszere segítségével. *„Néha direkt elmegyek tárgyalásokra – azok így húzódoznak: igen bírónő, így volt. Ne forduljon hátra! Előtte úgy hazudott, mint a vízfolyás, de szégyelli magát előttem, és nem mert hazudni. Akkor maga kéne minden tárgyalásra! Ezért mondom, hogy szóljanak a nyomozók is, ha van valami. Gyorsítaná, kapacitálná az embereket. Már ők hívnak, menjek a tárgyalásra. De aki hazudik, annak a tárgyalására nem megyek el.” (CKÖ elnök)*

A városvezetés részéről egy kompromisszumokra kész, ám mégis karakán személyt nyertek, aki vállalta, hogy a cigánysággal kapcsolatos kérdéseket, konfliktusok saját hatáskörében rendezi. R. személye természetesen ellentmondásos véleményeket is szül, ám mindenképpen megkerülhetetlen. *„Nem mindenki szereti, de sokat tesz a cigányságért. Kiharcolja, ha tud valamit tenni, akkor meg is teszi.” (SZ3)* – foglalja össze az egyik utcabizalmi.

„Mert én nagyon jó viszonyban vagyok az itteni cigány kisebbségi vezetővel, számtalanszor konzultálunk vele ilyenekről. És, hogy ilyen módon kellene kiszervezni azt a szociális munkát, ami a többségnek hasznára van. Meg voltak erre pályázatok – most már sajnos nincs, meg az önkormányzatnak sincs erre pénze, hogy olyan segítő hálózatot üzemeltetett itt, ami példaértékű volt! És ők tényleg utcabizalmiként, meg segítő hálózatoként oda tudott menni, mert köztük élt. A szavuk domináns volt, mert, ha azt mondta nekik, hogy így lesz, úgy lesz, akkor kontrollálni is tudtak, – persze itt is volt, hogy nem, mert uram-bátyám viszony van közöttük – hogy ha nem csinálod így, akkor ebből meg ebből kimaradsz. Ez egyfajta fék is lehetett.” (SZ25)

A városvezetés tehát örömmel ékelte be a CNÖ intézményét és elnökének személyét a cigány lakossággal való kapcsolattartásba. Ahogy az az idézetekből is látszik, gyakran hivatkoznak a korábbi és jelenlegi vezető szakemberek a „fajtáján belüli” konfliktusokra, döntésekre, mint a cigányságot érintő kérdésekre. Amennyiben a szociális helyzetet nem etnikai kérdésként akarjuk értelmezni, akkor a felelőségek ilyen jellegű delegálásával – és ennek megfelelően átvételével - óvatosan kell bánnunk.

5. Összefoglalás

Legfontosabb küldetesként a CNÖ tevékenységében a telepszerű környezetben élő cigányság felzárkóztatása, valamint az együttélés elharapózásának megelőzése jelenik. A szervezet rendkívül aktív mind szociális, mint kulturális tevékenységek terén. Komplex megoldásokat keres: problémaérzékeny személyes segítség jellemzi mind a munkáját, de a kemény „odaállás”, tekintély, irányítás is fontos oldala módszereknek. Mindenekelőtt minden programban megjelennek azok a személyek, akik hidat tudnak képezni a többségi lakosság, és a telep, szociálisan hátrányos helyzetű cigányság között, illetve akik egy hierarchikus struktúrát képezve irányíthatják a közösséget.

Az aktív segítő, jelenlétet nyújtó, probléma-érzékeny szociális munka jelentős pozitív társadalmi hatással járhat. A program ellentmondásait elsősorban az alrendszer-képző hatása okozza, amely az állami és önkormányzati feladatokat a CNÖ-höz delegálja, ezáltal a megjelenő szociális problémákat etnikai körbe utalja.

A rendszer mozgatórugója egy olyan személy, aki maga is sokrétű tapasztalattal rendelkezik, mind a hagyományos tekintélyelvű értékrend, mind a szociálisan érzékeny problémakezelés tekintetében. Kérdés, hogy egy ehhez hasonló hatású rendszer létrehozható-e kevésbé karizmatikus vezető nélkül is.

Felhasznált irodalom:

Kállai Ernő (2005): Helyi kisebbségi cigány önkormányzat. MTA Kisebbségkutató Intézet, Gondolat, Budapest, 2005.

Molnár Emilia (2004): Cigány kisebbségi önkormányzatok: a kisebbségi érdekérvényesítés korlátai. Ph. D. értekezés. Budapest, BKE, 2004.

Szále László (2009): Kitérők – Interjú tizenöt cigány értelmiségivel. Kornétyas Kiadó, Budapest, 2009.

Váradi Mónika (2002): „A rendszer működőképes, de...” A kisebbségi önkormányzatok működési és együttműködési modelljei. In: Beszélő, 2002. 12. 26–39. p.